

Miguel Conde Pazos, *La quiebra de un modelo dinástico. Relaciones entre la Casa de Austria y los Vasa de Polonia (1635–1668)*, Madrid 2022, Ediciones Polifemo, ss. 661

Ostatnio nakładem wydawnictwa Ediciones Polifemo w Madrycie ukazała się książka hiszpańskiego badacza Miguela Conde Pazosa, w której przedstawił on stosunki dyplomatyczne między hiszpańskimi Habsburgami i polskimi Wazami w latach 1635–1668. Książka powstała na bazie doktoratu napisanego pod kierunkiem Manuela Rivero Rodrígueza i obronionego w 2016 r. Warto także podkreślić wkład Ryszarda Skowrona, który pomógł Autorowi.

Recenzowana praca to pierwsza hiszpańska pozycja poświęcona Rzeczypospolitej od przeszło 70 lat. Dotąd jedynym hiszpańskim historykiem badającym nowożytną Polskę był Felipe Ruiz Martín¹. Badacz ten zajmował się okresem wcześniejszym niż Conde Pazos, bo XVI stuleciem, jednak szybko porzucił tę problematykę, gdyż nie stwarzała szans na rozwój kariery naukowej. W ostatnich latach da się zauważyć próby przełamania koncentracji naukowców hiszpańskich na historii imperium częściowo pod wpływem badaczy anglosaskich i francuskich.

Ramy chronologiczne omawianej pracy to lata 1635–1668. Cezurę początkową wyznacza zaangażowanie Burbonów w wojnę trzydziestoletnią, zamyka zaś koniec współpracy między hiszpańską i austriacką gałęzią Habsburgów. Autor uznał ten okres za czas największych przemian w stosunkach między monarchią hiszpańskich Habsburgów i Rzeczpospolitą Wazów, od prób zbliżenia i podjęcia współpracy między obydwoma dynastiami do całkowitego zaniku kontaktów. O ile wcześniejszy okres wspólnych projektów politycznych (1621–1648) przebadał Skowron, to kolejne lata były słabo znane². Lukę tę wypełnia praca Conde Pazosa.

Omawiana pozycja oferuje więcej niż opis wzajemnych relacji dyplomatycznych w okresie przed traktatem neapolitańskim i po nim (1639, 1641). Autor przedstawił panoramę stosunków polsko-hiszpańskich od ślubu Bony Sforzy z Zygmuntem I do abdykacji Jana Kazimierza. Wszystko na tle burzliwych zmian epoki.

Podstawę źródłową pracy stanowią materiały z Archiwum Głównego w Simancas oraz Narodowego Archiwum Historycznego i Biblioteki Narodowej w Madrycie. Wykorzystano także mniej liczne materiały z innych zbiorów hiszpańskich, wiedeńskiego Haus-, Hof- und Staatsarchiv oraz Biblioteki Królewskiej i Archiwum Państwowego w Brukseli. Conde Pazos konsultował także dokumenty polskie z Biblioteki Czartoryskich, Biblioteki Jagiellońskiej, a także wydawnictwa źródłowe jak *Acta Nuntiatursae Polonae*. Obszerniej korzystał z obco- i polsko-

¹ F. Ruiz Martín, *Relacje między Hiszpanią a Polską w XVI wieku. Karol V i Filip II — Zygmunt I i Zygmunt II August*, Warszawa 2022, s. 7–23 (oryg. hiszp. 2022).

² R. Skowron, *Olivares, Wazowie i Bałtyk. Polska w polityce zagranicznej Hiszpanii w latach 1621–1632*, Kraków 2002; idem, *Pax i Mars. Polsko-hiszpańskie relacje polityczne w latach 1632–1648*, Kraków 2013.

języcznych prac Marii Boguckiej, Teresy Chynczewskiej-Hennel, Władysława Czaplńskiego, Dariusza Kołodziejczyka, Mirosława Nagielskiego, Edwarda Opalińskiego, Macieja Serwańskiego, Ryszarda Skowrona czy Pawła Jasienicy.

Książka składa się z rozdziału wprowadzającego i dwóch części (każda po cztery rozdziały podzielone na podrozdziały) oraz zakończenia, bibliografii i indeksu osobowego. Autor przyjął w pracy układ chronologiczno-problemy. We wprowadzeniu zarysował sytuację z lat 1515–1572. Opisał system polityczno-ustrojowy Rzeczypospolitej oraz stosunki Habsburgów z ostatnimi Jagiellonami. Podkreślił swoiste *raison d'état* szlachty Rzeczypospolitej, którym było utrzymanie „lubelskiego systemu politycznego” opartego na silnej pozycji szlachty (s. 18–39, 313–315). Autor zaznaczył takie kwestie, jak spór o dziedzictwo Bony Sforzy w hiszpańskim Królestwie Neapolu i zaangażowanie Filipa II Habsburga w pierwsze wolne elekcje. Jednak przyjął nietypową perspektywę badawczą. Wspólne kontakty omówił z punktu widzenia dynastycznych stosunków Habsburgów (gałęzi austriackiej i hiszpańskiej) i Jagiellonów.

W pierwszej części Conde Pazos przedstawił projekty zawiązania sojuszu między Madrytem, Wiedniem i Warszawą oraz wskazał na liczne trudności z tym związane. Opisał próby porozumienia Habsburgów kolejno z Zygmuntem III, Władysławem IV i Janem Kazimierzem. Zakończył przedstawieniem zmiany kursu polityki Wazów z opcji habsburskiej na burbońską, czego przejawem było małżeństwo ostatniego Wazy z Ludwiką Marią Gonzagą. Drugą część pracy poświęcił przedstawieniu upadku wzajemnych stosunków za rządów Jana Kazimierza. Autor pokazał kontakty dwustronne na tle wydarzeń związanych z pokojem westfalskim, potopem szwedzkim oraz wojny Hiszpanii z Francją kardynała Mazarina i Anglią Olivera Cromwella. W dalszej części pracy opisał dzieje kolejnych projektów zbliżenia Wazów z Habsburgami na tle rosnących wpływów Burbonów w polityce międzynarodowej, w samym Cesarstwie i w Rzeczypospolitej. Na końcu pracy Autor nakreślił następstwa abdykacji Jana Kazimierza, która zbiegła się z ostateczną zmianą kursu polityki Wiednia wobec Paryża w 1668 r.

Osią pracy Autor uczynił politykę hiszpańskich Habsburgów wobec polskich Wazów i umiejscowił ją na tle międzynarodowej rozgrywki geopolitycznej oraz trudnych relacji między hiszpańską i austriacką linią rodu Habsburgów. Nie jest to książka na temat stosunków dwustronnych, a raczej analiza zmiennej, wielowymiarowej polityki hiszpańskiej wobec Rzeczypospolitej w okresie rekonfiguracji układu dynastycznego Europy. Autor umiejętnie wpłótł wielkie procesy dziejowe w opis działań dyplomatycznych, zmieniających się faksji i układów sił.

Główna teza pracy Conde Pazosa głosi, że Habsburgowie stanowili w Europie siłę dominującą, dopóki obydwie gałęzie dynastii trwały w sojuszu skierowanym przeciwko władcom francuskim i prowadziły politykę konfesyjną. Budowano wspólne sojusze z katolickimi rodami i dynastiami, których podstawą były związki klientalne. W ten sposób Habsburgowie tworzyli blok państw oparty na podobnym *idearium* politycznym, polityce zagranicznej oraz wspólnocie kulturowej. Wazowie mieli do niego dołączyć. W zamian za pomoc w odzyskaniu tronu szwedzkiego i zaspokojenie ambicji dynastycznych oferowano im

projekty współpracy: powołanie wspólnej floty bałtyckiej, zaciągi żołnierzy, pensje i tytuły dla członków rodziny Wazów, wicekrólestwo Portugalii dla Jana Kazimierza, traktat rodzinny w Neapolu czy sojusz antyszwedzki. Trzeba jednak podkreślić, że hiszpańskie misje dyplomatyczne do Wazów (Alonso Vázquez de Miranda; Jean de Croÿ, hrabia Solre; Pedro Roco de Villagutiérrez; Maximilian von Detrichstein; Charles de Bonnières, baron de Auchy; Juan de Borja) były nie tyle wynikiem relacji dwustronnych, co szerszej rozgrywki politycznej. Porozumienie z władcami państwa polsko-litewskiego umocniłoby bowiem Habsburgów na północnej i wschodniej flance imperium, umożliwiło otwarcie nowych frontów wojennych i, co być może najistotniejsze, odciągało Wazów od ewentualnej współpracy z Burbonami i blokiem protestanckim. W momencie gdy Burbonowie przestali być uważani w Madrycie i w Wiedniu za głównych wrogów, stosunki hiszpańsko-polskie straciły rację bytu.

Definitywna zmiana nastąpiła po traktatach pirenejskim (1659) i oliwskim (1660). Zabiegi dyplomatyczne Paryża doprowadziły do upadku wpływów hiszpańskich w Cesarstwie. Zdołano zniszczyć potężną faksję hiszpańską w Wiedniu, uzyskano poparcie elektorów Rzeszy (Brandenburgii, Saksonii, Kolonii, Moguncji i Palatynatu Reńskiego). Ostatecznie dzięki francuskiemu dyplomacie Jacques'owi Bretelowi de Grémonville w Wiedniu w 1668 r., cesarz Leopold I i król Ludwik XIV podpisali tajny traktat, w którym uznali prawa Burbonów do dziedziczenia tronu hiszpańskiego oraz podzielili między siebie pozaiberyjskie terytoria Habsburgów (przede wszystkim Italię i Niderlandy). Według Conde Pazosa traktat ten miał przełomowe znaczenie, definitywnie kończył sojusz między obydwoma gałęziami rodu Habsburgów. Otwierał drogę do budowy nowego układu sił w Europie, który opierał się już nie na antyfrancuskim porozumieniu Habsburgów, ale na akceptacji dominacji Burbonów. Ewentualne sojusze mogły co najwyżej neutralizować francuską hegemonię (s. 531, 585).

Stopniowy zanik stosunków dwustronnych był wynikiem sytuacji międzynarodowej. Filip IV Habsburg nie porzucił zainteresowania Rzeczpospolitą, dostrzegał zagrożenie płynące z dostania się jej pod wpływy Burbonów. Jednak jego pozycja międzynarodowa na tyle osłabła, że nie mógł już działać otwarcie. Ograniczał się do drobnych gestów politycznych i sekretnego finansowania oponentów francuskich w Cesarstwie i w Rzeczypospolitej. Dodatkowo hiszpańskie plany pokrzyżowały wojna z Turcją, nagła śmierć marszałka Jerzego Lubomirskiego, uważanego za stronnika Habsburgów, oraz abdykacja Jana Kazimierza. Conde Pazos wskazuje, że elekcja Jana Sobieskiego w 1669 r. była ostatnim akordem wspólnych stosunków. Przybyli na nią posłowie z Madrytu i z Wiednia, kontynuując tradycyjną linię polityki Habsburgów wobec Rzeczypospolitej, której podstawą było współdziałanie przeciw Burbonom i polityka matrymonialna. Niemniej już po 1668 r. nastąpiła rekonfiguracja układu dynastycznego w Europie. Sytuacja wewnętrzna, zarówno w Rzeczypospolitej, jak i w Hiszpanii nie sprzyjała prowadzeniu dalekosiężnej polityki. W Madrycie koncentrowano się już tylko na przestrzeni zachodniej i atlantyckiej. W tym znaczeniu Autor uznaje rok 1669 za koniec rywalizacji Habsburgów i Burbonów

o wpływy w Europie Środkowej. Po tej dacie Madryt wycofał się z polityki na wschodnich rubieżach Cesarstwa, pozostawiając ją w gestii Wiednia. Ten okres Conde Pazos ocenia dość krytycznie. Uważa, że w kolejnych dziesięcioleciach Habsburgowie nie przedstawili władcom Rzeczypospolitej alternatywy dla opcji burbońskiej. Ich polityka opierała się na dążeniu do osłabienia sąsiada, aby nie zagrażał interesom Wiednia w regionie. Jednak, jak podkreśla Autor, była to już polityka Wiednia, nie Madrytu.

Na marginesie tezy Conde Pazosa warto zapytać, czy Wazowie trafnie odczytywali zmiany na szachownicy europejskiej. Jeśli, jak chce Autor, sojusze matrymonialne Wazów były ważnym probierzem politycznym, to należy zauważyć, że jeszcze w latach trzydziestych Władysław IV odrzucił propozycję francuską i poślubił Habsburżankę. Podczas niewoli francuskiej Jan Kazimierz (1638–1640) zaczął już dryfować w stronę zmiany aliansu politycznego, a w 1645 r. Władysław IV zawarł ślub *per procura* z Ludwiką Marią Gonzagą. W tym samym okresie doszło do serii rewolt w podległych Habsburgom królestwach Portugalii (1640), Sycylii (1646–1652), Neapolu (1647–1648), księstwie Katalonii (1640–1652) i Andaluzji (1641). Jeśli spojrzelibyśmy na nie jako na próbę wystąpienia z sojuszu władztw pod egidą króla hiszpańskiego w wyniku dostrzeżenia osłabienia pozycji Habsburgów, to Wazowie reagowali na zmiany układu sił równoległe z inni władcami. Należałoby więc stwierdzić, że w stosunkach z Habsburgami wykazali się trzeźwą kalkulacją polityczną. Dopuszczali możliwość podjęcia współpracy politycznej z nimi, o ile widzieli w tym szansę dla siebie. Gdy dostrzegli zmiany w układzie sił dynastycznych, zmienili front i skierowali się w stronę rosnących w siłę Burbonów.

Książka Conde Pazosa jest cenną pozycją dla hiszpańskiego czytelnika, ponieważ stanowi także kompendium wiedzy o Rzeczypospolitej. Autor opisał jej ustrój polityczny, strukturę społeczną, główne kierunki polityki zagranicznej oraz kwestie wyznaniowe i kulturowe.

Pozycja stanowi również ważny wkład w rozpoznanie działań dyplomatycznych Habsburgów hiszpańskich na wschodzie Europy. Mimo licznych hiszpańskojęzycznych prac Ryszarda Skowrona, temat ten jest wciąż słabo znany za Pirenejami. W ostatnim czasie północno-wschodnimi rubieżami Imperium Habsburgów zainteresowali się także na marginesie swych głównych badań Enrique García Hernán, Rubén González Cuerva, José Martínez Millán i Manuel Rivero³. Trudno ocenić, czy praca Miguela Conde Pazosa świadczy o szerszej zmianie optyki badaczy hiszpańskich, ale z pewnością jest krokiem milowym w tym procesie.

Matylda Urjasz-Raczko
(Warszawa)

---

³ *From Ireland to Poland. Northern Europe, Spain and the Early Modern World*, wyd. E. García Hernán, R. Skowron, Valencia 2015; *The House of Vasa and the House of Austria. Correspondence from the Years 1587 to 1668*, red. R. Skowron, t. 1, Katowice 2016.